

KALBA, TAUTA, VALSTYBĖ JAUNIMO SĄMONĖJE

Dr. Marius Smetona, prof. Irena Smetonienė

Vilniaus universitetas

Kalba yra viena iš esminių tautos vertybių, kurioje užkoduota ne tik tautos kultūra, tapatybė, bet ir tai, kas vadinama tautos mentalitetu, tautine psichologija. Anot Vydūno, kalbą reikėtų vadinti tautos vėliava. Ji atspindi tautos kraują ir jos jausmų-minčių-norų gyvenimą. Negalima suprasti tautos savybių, nepažįstant jos kalbos. Ir niekuo kitu tauta neapreišk savo širdies, sielos ir dvasios taip, kaip savo kalba.

Valdžia turėtų tarsi dygti iš kilniausių tautos jėgų. O jų uždavinys turėtų būti tarnauti kiekvieno žmogaus pažangai. Valstybė turėtų būti tautos namas, tautos vaikų mokykla. Bet, įsižiūrint į šios dienos valstybes, pasirodo, kad taip labai retai tėra.

Siekiant išsiaiškinti šiuolaikinio jaunimo požiūrį į kalbą, tautą ir valstybę atliktos studentų apklausos. Anketose buvo klausiama: „Kas man yra kalba?“, „Kas man yra tauta?“, „Kas man yra valstybė?“. Į anketų klausimus atsakinėjo 163 studentai iš Vilniaus universiteto skirtingų fakultetų. Humanitarinių mokslų atstovai sudaro 48% visų apklaustų studentų, 52% yra tikslųjų mokslų atstovai. Moterys sudaro 52% visų apklaustųjų likę 48% yra vyrai. Atsakymai buvo apdoroti pagal Liublino etnolingvistikos mokyklos sukurta ir išstobulintą kognityvinės etnolingvistikos metodologiją. Čia aprašomuoju būdu pateikiami tik tyrimo rezultatai ir įžvalgos.

KALBA

Iš apklausų duomenų matyti, kad jaunimas supranta, jog kalba nėra tik garsai, raidės ir gramatinės formos, šalia posakių *garsai; garsai ir jų dariniai; garsai, kurie sukuria vaizdinius* atsiranda ir *gestų kalba; gestai; kūno kalba*. Vadinasi suvokiama, kad norint komunikuoti, bendrauti neužtenka tik lingvistinio faktoriaus. Keliose anketose paminėta, kad *tikra kalba yra ne tik gimtoji, bet ir darbo kalba*, kur darbo kalba suprantama daug plačiau, ne tik kaip anglų, vokiečių ar kitos užsienio kalbos, atsiranda nauja sėma - programavimo kalbos.

Kitas svarbus dalykas yra suvokimas, kad kalba □ tai *per tūkstančius metų brendęs, augęs, keitęsis protėvių palikimas, leidžiantis būti visaverčiu Lietuvos piliečiu*. Tai leidžia respondentams susieti save su tauta, valstybe ir net atkreipti dėmesį į tai, kad kalba □ *tautos pagrindas ar didžiausias kiekvienos tautos turtas, vienijimo simbolis ir tikros valstybės požymis*. Kitaip sakant, valstybė ir tauta negali egzistuoti be kalbos, kuri perduoda ne tik pačią identiteto idėją, bet ir *kultūrą*,

*papročius, tradicijas ir galų gale istoriją. Tačiau toks požiūris turi ir kitą pusę, kuri priveda iki puristinio požiūrio į kalbą: tikra kalba yra ta, kuri puoselėjama nuo seno ir be svetimų kalbų žodžių; tikroji kalba yra bendravimo priemonė, o ne žodyno nauji žodžiai ar skoliniai iš kitų kalbų. Toks klaidingas požiūris galėjo susiformuoti dėl kelių priežasčių: pirma aklas patriotizmas; antra ugdymo proceso trukumai, kur susikoncentruojama į gramatinį taisyklingumą, bet nepaaiškinama, kaip vieni ar kiti kalbos ypatumai ar žodžiai yra atsiradę. Taip pat reiktų pastebėti, kad pateiktieji atsakymai suponuoja, jog tikra kalba yra tik sena, nors pasaulyje esama ir visai jaunų kalbų. Tačiau vienoje iš anketų rastas teiginys, kad *tikra kalba yra ta, kuri gali keistis keičiantis jos vartojimui ir taip pat išlaikyti pastovią struktūrą* rodo, kad yra žmonių, kurie supranta, jog kalba kinta, nes keičiasi vartojamoji aplinka ir patys vartotojai. Iš esmės galima teigti, kad tokiam dvilypiam požiūriui susiformuoti leido žiniasklaidoje ir socialiniuose tinkluose egzistuojanti diskusija, kur vienoje pusėje yra kalbos gelbėtojai, o kitoje – nusiteikusiai prieš standartinę kalbą.*

Kiek keista, kad šiuo metu, suaktyvėjus propagandiniam karui, tik keli studentai prisiminė, jog kalba – tai *aštriausia ir pats pavojingiausia ginklas; savotiškas ginklas prieš kitus*.

Labai svarbus ir kalbos kaip žmogaus vizitinės kortelės suvokimas: *kalba yra kiekvieno žmogaus vizitinė kortelė, jeigu kalbėsime apie gimtąją kalbą*. Atrodo, kad palaipsniui ateina suvokimas, jog nuo to, kaip kalbi, priklauso ir požiūris į tave. Tačiau antra sakinio dalis labai etnocentriška, nes leidžia suprasti, kad tik sava kalba reikia kalbėti gražiai ir taisyklingai, o kitomis to nereikia daryti.

Kalbą jaunimas apibūdina ir kaip bendravimo, pasaulio suvokimo, informacijos perteikimo būdą: *kalba skirta tik bendravimui ir informacijos perdavimui*.

Studentai teigia: *jokia kita kalba neįmanoma taip perteikti emocijų ir jausmų, kaip gimtąja kalba*. Gimtąją kalbą studentai suvokia kaip *vieną pagrindinių tautos skiriamųjų bruožų; prigimtinių žmogaus bruožą, parodantį jo tapatybę, nusakantį istoriją; valstybės skiriamąjį bruožą*. Taip pat kalba laikoma *viena didžiausių tautos vertybių; viena didžiausių vertybių, kurias galėjau perimti iš tėvų, senelių ir kitų protėvių*. Žinoma, suvokiama, kad gimtoji kalba: *tai, kas išskiria mus visus iš kitų valstybių, žmonių; išskirtinė šalies savybė; ryšys su tradicijomis ir šaknimis; galų gale tai tautos ar piliečio identitetas; tautinės savimonės dalis*. Atsakymuose kalba labai glaudžiai susiejama su *tėvyne ir meile jai*.

Atskirai reiktų aptarti sakinius, rastus dviejose anketose. Pirmame sakinyje matoma abejonė, kad kalboje yra užmaskuotas identitetas ir keliamas klausimas, kiek jis svarbus: *joje yra mūsų identiteto dalis paslėpta vartosenos subtilumuose, tačiau šio identiteto svarba ir didumas yra labai ginčytini*. Šis sakinytis ypač svarbus tyrimui, nes juo kaip tik siekiama parodyti, kad vis dėlto kalba yra labai svarbi identiteto formavimuisi. Kitas sakinytis tik atspindi atsakymo idėją: *kalba man nėra tautos bendravimo požymis, nes kaip jaunosios maksimalistų kartos atstovė, vis labiau žvelgiu į pasaulį*

kaip savo tautą. Pats atsakymas suponuoja, kad pasaulyje reiktų vienos kalbos, kad nebūtų skirtumų ir visi bent jau kalbiškai būtų lygūs, mat kalba yra kūrinys, dirbtinai mus skaldantis į skirtingas tautas.

Taigi, daugumai respondentų kalba tai yra bendravimo, darbo priemonė ar įrankis, tačiau ji sieja mus su praeitimi, kultūra, tradicijomis ir tauta, kad ir kur būtume. Matomas ir suvokimas, kad kalba yra sistema ir to sistemiškumo reikia, bet iki galo nesuprantama, kaip tas sistemiškumas turi būti įgyvendinamas. Taip pat akivaizdi svetimžodžių baimė, o tai rodo, kad jauniems žmonėms reiktų tiksliau paaiškinti, kokiais būdais svetimi žodžiai ateina ir kodėl vieni yra tinkami, o kiti ne.

TAUTA

Lyginant su kalba, tautos atsakymai labai konkretūs, labai gerai atspindi bendras vyraujančias idėjas.

Atsakymuose ryški bendra tendencija: tauta – tam tikras žmonių skaičius, kuriuos kažkas vienija. Taigi tautą vienija tradicijos, kalba, kultūra, papročiai, gyvenamoji vieta, laisvės siekis, protėviai, šventės. Labai svarbu yra ir šeima. Ji gali būti suvokiama dvejopai: šeima kaip mažiausias tautos vienetas arba visa tauta yra *viena didelė, nepalaužiama ir neišskiriama šeima*.

Tautą sieja papročiai, tradicijos, vienybė, kalba, šventės. Pastebėtina, kad ir papročiai, ir tradicijos akcentuojami savi, bendri tautai, prie tradicijų minimas archajiškumas ir senumas. Atsakymas apibūdinant vienybę *Baltijos kelias* matyt pasirinktas kaip tautos vienybės simbolis, parodantis, ką gali padaryti susivieniję žmonės.

Rašydami apie tautą, studentai mini raktinius sąvokos žodžius: gamta, asmenys, istorija, jėga, kilmė, kovos, kultūra, vidinė būseną, valstybė, vertybė, žemė, bendraminčiai, branduolys, komanda, nedalomas vienetas, sąjunga, simbolis, namai.

Be jau aptartų vienybės simbolių, tokių kaip kultūra, istorija, vertybės, tradicijos, kalba, dar išryškėjo gyvenamoji aplinka, tai yra, *gamta, miškai, jūra*. Iš respondentų atsakymų matyti, kad vienybės išraiška yra *jėga* arba konkrečiau - *valstybės jėga*, o jėga atspindi *nepriklausomybės kovose*.

Atskirai reiktų aptarti atsakymus: *plačiąja prasme tauta – valstybė* ir *Lietuva*. Iš jų galima daryti išvadą, kad nors ir nedidelei daliai respondentų, bet tauta ir valstybė yra vienas nuo kito neatsiejami. Šioje vietoje iškyla klausimas, kodėl tik tiek respondentų taip atsakė. Galima svarstyti, ar tai yra sovietinių laikų palikimas, bet labiausiai tikėtina, kad taip atspindi dvejopas lietuvių požiūris į valstybę: tautinę valstybę ir pilietinę valstybę. Gali būti, kad taip atspindi vis didėjantis nusivylimas valstybe. Jaunimas save pradeda sieti tik su tauta, ar tiksliau tam tikra žmonių grupe, kurią vienija tam tikri dalykai, bet ne su valstybe. Nežinia ar jau aptartos priežastys, ar naujieji vėjai

nulėmė, kad du respondentai tautą įvertino kaip *niekam nereikalingą žmonių suskirstymą*. Blieka pasidžiaugti, kad tokių atsakymų buvo tik du.

VALSTYBĖ

Apie ją geriausia pradėti nuo citatos iš vienos anketos: *be valstybės žmogus negali jaustis tikru žmogumi ir neturi vidinės ramybės*. Galima teigti, kad ši citata geriausiai atspindi pagrindinę visų atsakymų idėją. Pagrindiniai raktiniai žodžiai yra teritorija ir vieta, kuriuos papildo smulkesnieji: žemė; žemės plotas; kraštas; šalis nurodo vietą, kuri turi apribotas žemes. Ši apribota vieta ar teritorija ypatinga tuo, kad tai *teritorija, kurioje gyvena tauta* ar *teritorija, kurią valdo ir joje gyvena viena tauta; vieta, kur gali gyventi tauta*. Be tautos teritorijai, ar tiksliau valstybei, būdinga įstatymai, valdžia, bendra kalba, kultūra: *teritorija, kurioje gyvenantys žmonės laikosi savo įstatymų, požiūrių, turi bendrą kalbą; teritorija, kuri turi savo įstatymus, gyventojus bei valdžią; teritorija, kurią vienija kalba, kultūra; vieta, siejanti savo tautas bendra kalba, įstatymais, praeitimi; tautos gyvenamoji vieta, kurią valdo tauta, kurioje kalbama viena kalba; šalis, kurioje gyvenantys žmonės, turi savus įstatymus, valdžią*. Įdomu, kad respondentams valstybė siejasi ir su tam tikru emociniu krūviu: *vieta, kuri sukelia emocijų sūkurį; vieta, kurios kvapą žinai ir jis mieliausias*. Žinoma be emocijų labai svarbus yra pritapimo, laisvės ir galimybių turėjimo jausmas: *vieta, kur saugu, galima būti savimi, laimingai gyventi; šalis, kuri suteikia visas įmanomas geriausias sąlygas gyventi; vieta, kur atsižvelgiama į žmonių nuomonę, jų laisves, jų teises ir galimybes; vieta, kur nėra suvaržymų*. Jaunimui su valstybe siejasi ir namai. Bet tai ne bet kokie namai, tai nuosavi namai, iš kurių nesisori išvykti arba namai, kurių į nieką nekeisčiau, nors tai gali būti ir bendri namai, kuriuos statome visi - *tautos sukurti namai*. Respondentai atskleidė ir labai svarbų, įdomų valstybės bruožą gebėjimą formuoti asmenybę: *kraštas, kuris formuoja žmogų toks koks jis yra*. Iš esmės vien šis teiginys patvirtina, kad valstybė greta tautos ir kalbos yra pagrindinės žmogaus vertybės.

Jau buvo minėta, kas būdinga valstybei, tačiau pagrindinės valstybės sudedamosios dalys išryškėja ir kituose raktiniuose žodžiuose: valstybiniai simboliai, kalba, didinga praeitis, įstatymai, laisvė, papročiai, istorija. Kalboje daugiausiai dėmesio skiriama bendrinei ar pagrindinei valstybės kalbai, tai yra tai kalbai *kuria rašomi įstatymai* ar ji pripažįstama kaip *bendrinė kalba, valstybinė kalba*.

Jau buvo pastebėta, kad valstybėje labai svarbus vaidmuo tenka tautai, bet prie tautos dar reiktų pridėti ir piliečius, bendruomenę, žmones. Šioje grupėje labai įdomus piliečių vaidmuo. Iš esmės piliečiai atspindi valstybės ir joje gyvenančių žmonių tarpusavio sąveiką, kur *piliečiai, atlieka savo pareigas*, o valstybė juos gina (*ginami piliečiai*). Greičiausiai čia reiktų paminėti atsakymus, kuriuose nurodomos konkrečios valstybės, tai yra Lietuva ir LDK, kur LDK atspindi tam tikrą

pilietinės valstybės modelį, kur kalba ar kultūra nėra esminiai skiriamieji požymiai, o priklausymas valstybei yra labiau moralinis, psichologinis. Lietuva šiame kontekste yra valstybė, niekaip neapsisprendžianti tarp tautinės, tik lietuvių valstybės, ir pilietinės, kur kiekvienas turintis pilietybę yra svarbus, net jeigu jis nėra lietuvis. Reikia pastebėti, kad tas dvilypumas, kai neapsisprendžiama, kas svarbiau, tautinė ar pilietinė valstybė, matomas ir respondentų atsakymuose. Iš jau pateiktų pavyzdžių matyti, kad daugiausiai respondentų pabrėžia tautinės valstybės idėją, nors vienoje anketoje rastas teiginys, kad valstybė yra *kraštas, suteikiantis pilietybę*. Panašių atsakymų būta ir kitose anketose: *teritorija, kurioje gyvena, bent viena, dominuojanti tauta; teritorija, kurioje gyvena tam tikros tautos ar tautų žmonės; vienos ar kelių tautų gyvenama teritorija; oficialus vienetas, kuriame gali gyventi daug tautų, turintis savo institucijas, teritoriją; žemės plotas, kuriame gyvena viena ar kelios tautos; vieta, kur įvairiausiai žmonės gali jaustis laisvai ir nesuvaržytai*. Tam tikrus LDK atgarsius galima rasti atsakymuose, kur kalba nėra svarbus valstybės bruožas: *žemės plotas, kuriame gyvenantys žmonės nebūtinai yra vienos tautos ir kalbos*.

Atskirai reiktų aptarti atsakymus, kur valstybė siejama su valdžia ir sistema. Kiek galima matyti iš atsakymų, tai yra tarsi vienas kito sinonimai. Tiek valdžia, tiek sistema turi būti centralizuotos (*centralizuota sistema*) ir dirbti savo žmonių, piliečių labui (*valdžia, kuri dirba tautos labui; valdžia, besirūpinanti savo šalies, savo piliečių gerove; sistema, atliekanti administracinius darbus žmonių labui*). Tačiau šie teiginiai kiek prieštarauja piliečių raktiniams žodžiams. Labiausiai tikėtina, kad piliečiai dirba valstybei, ne valdžiai, o valstybė, ne valdžia, rūpinasi savo piliečiais. Kiek neramu, kad valdžia vertinama taip aukštai. Greičiausiai galima teigti, kad čia atsispindi gana prastas politikos išmanymas, o gal net ir blogas politologinis respondentų paruošimas. Iš esmės matyti, kad atsakinėjusiųjų galvoje egzistuoja vaizdas, jog valdžią jiems kažkas paskyrė ir nesupratimas, kad valdžia tėra tik valstybės dedamoji, kurią renka piliečiai. Turbūt būtų galima teigti, kad dalies lietuvių mąstyme valdžia dažnai net pakeičia valstybę. Toks klaidingas mąstymas yra pavojingas valstybės gyvavimui, nes nusivylimas valdžia pasireiškia nepasitenkinimu valstybe. Be jau aptartų pasakymų anketose valstybė jaunimui asocijuojasi su žodžiais: darinys, demokratija, galimybė, gamta, gimtinė, gyventojai, patriotizmas, saugumas, struktūra, vienybė, institucijos, konstitucija, kultūra, nepriklausomybė, organizacija, švietimas, tėvynė, visuomenė, ryšys, terpė, vertybės, visuma. Čia taip pat yra teritorijos, piliečių (*struktūra, turinti teritoriją, piliečius*), savos kalbos, papročių sėma. Nepamirštama ir tauta, kurios egzistavimui valstybė yra gyvybiškai svarbi (*terpė tautai egzistuoti*). Gana ryškiai pabrėžiamas ekonomikos ir politikos vaidmuo valstybės gyvenime: *ekonomiškai ir politiškai funkcionuojantis darinys, turintis apibrėžtą teritoriją; politinis darinys*. Pastebima, kad kiekvienas privalo dirbti valstybei (*organizacija, kurioje kiekvienas turi atlikti savo pareigas*), o valstybė turi stengtis dėl savo piliečių (*oficialų statusą turinti organizacija*,

leidžianti įstatymus, užtikrinanti piliečių interesus). Be to, kad valstybės labai reikia dirbti, dar dėl jos reikia ir kovoti (*tėvynė, dėl kurios reikia kovoti*), tik greičiausiai reiktų tą kovą suprasti ne tik kaip ginkluotą ar taikų pasipriešinimą, bet ir stengimąsi dirbti ir kiek galima daugiau atiduoti valstybei.

Atskiro dėmesio reikalauja ir neigiami atsakymai apie valstybę. Kiek paprastesnis atsakymas yra, kad valstybė tai *struktūra, reikalinga tam tikrai žmonių grupei valdyti*. Iš šio atsakymo atrodo, kad valstybė yra primesta. Žinoma, tai nėra toks kategoriškas teiginys, kaip valstybė yra *niekam nereikalingas žmonių suskirstymas*. Svarstyтина, ar tai naujų laikų mintys, bet viename iš atsakymų matyti, kad tokios antivalstybinės mintys grindžiamos gražiais kosmopolitininiais teiginiais: *Valstybė tai apgyvendinta teritorija, kuriai rūpi tik jos gyventojų interesai ir visai jokios empatijos kitų atžvilgiu, o juk gyvename žemėje, ne Lietuvoje, todėl man nepatinka valstybių idėja. Be valstybių žmonės labiau rūpintųsi bendrais interesais*. Pačios idėjos gal ir gražios bet skamba nenausiai ir lieka tik pasidžiaugti, kad tokio tipo atsakymų yra nedaug.

Lyginant visų trijų sąvokų analizę galima pastebėti, kad nors kalba, tauta ir valstybė iš pirmo žvilgsnio yra skirtingi dalykai, bet jaunimo sąmonėje jie yra vienas nuo kito neatskiriami:

- Kalba yra suprantama kaip tautos bendravimo priemonė ar valstybės skiriamasis bruožas.
- Tauta suprantama kaip viena kalba kalbanti žmonių grupė gyvenanti valstybėje.
- Valstybė yra teritorija, kurioje gyvena tauta, kalbanti viena kalba.

Iš esmės galima teigti, kad jaunimo sąmonėje tebėra gyvas XIX a. Tautų pavasario idėjų suformuotas vaizdinys, kad tauta turi atgauti istorinę žemę, paversti ją saugia tėvynė tautai ir joje kurti tautą, kad kalba yra tautos pagrindas, o pasiremamos savo kalba tautos kuria valstybes.

* * *